DISCUSIÓN

Goretti Sanmartín Rei

Universidade da Coruña

É evidente que é máis doado construírmonos contra algo ou contra alguén que tentar debater, escoitar e/ou convivir. A nosa experiencia política máis recente, aquela que tamén probabelmente nos une hoxe neste foro, lévanos por eses vieiros e deixa en evidencia que non é o mesmo saber o que non queremos que definir onde desexamos chegar e como queremos facelo, isto é, establecer as regras de funcionamento dun xogo en que coparticipamos. Nesta liña, calquera análise actual sobre a política lingüística do Estado «español» (claro está) que pretenda desenvolver ese exercicio de escribir sobre un papel en branco para decidirmos que queremos ser merece un gran respecto e debe ser parabenizada. Entendo por escribir sobre un papel en branco o feito de superar tanta incompreensión previa, tanto monólogo estéril, e o intento de non se deixar levar pola máxima popular de «quen fixo a lei, fixo a trampa», un tópico quizais atrevido de máis neste espazo en que conflúen persoas con importante formación en Dereito e ante un tema como o que nos convoca, que parece convidar a sermos respectuosos tamén cos marcos xurídicos e coas normas, aínda que a historia continúe a deixarnos pegadas da utilización da lexislación para rematar cos dereitos lingüísticos das persoas que falan linguas dominadas.

Agradezo, pois, a oportunidade de debullar a proposta de Ángel López García-Molins e quero recoñecer nela, para alén do esforzo e da honestidade intelectual que o caracterizan, o atrevemento de situarnos en fronte dunha aposta diferente, que non pode deixarnos, por tanto, indiferentes, se se me permite o xogo de palabras.

Agardo, tamén, que nada do que eu poida dicir hoxe aquí soe a ese construírse en contra, pois ás veces iguálanse as necesarias interpretacións da realidade e a definición de obxectivos coas respostas mecánicas e a falta de reflexión crítica continuamente actualizada que debe conformar os nosos discursos.

Porque todas as persoas comprometidas coa causa das linguas debemos xerar espazos de coñecemento, espazos rigorosos de coñecemento, mais tamén estamos obrigadas a crear lugares de presentación de dúbidas.

Nesta liña, aínda que non xulgamos que o futuro da política lingüística estea determinado polo seu pasado nin acreditamos en que a descrición histórica das vicisitudes que sufriu o galego se sitúe no centro dunha mudanza profunda, dun cambio radical, das actitudes, dos usos e/ou das representacións lingüísticas, si defendemos que cómpre coñecer quen fomos para nos explicarmos e para nos (re)coñecermos. De aí que nos sorprendan algunhas das explicacións históricas que se deitan neste relatorio, sobre todo polo feito de eliminaren aspectos substanciais da nosa conformación identitaria. Xa que o título que nos reúne aquí é o da política lingüística do Estado, parece preciso definir que entendemos por Estado e que entendemos por nación e podemos chegar ao acordo de superar as disxuntivas de prioridade no nacemento e acudirnos, pragmaticamente, aos conceptos de maior utilidade para o tema que nos interesa. Mais o que oculta cuestións ben profundas é o intento de negar a historia anterior a 1479 ou a 1512, como se non existise un momento histórico en que o pobo galego desenvolveu a súa vida en galego, nunha situación de monolingüismo case absoluto. É significativo que esa data de consagración do Estado marque o momento en que a diglosia comeza a enraizarse na sociedade e en que o galego vai perdendo o seu uso escrito. É tamén este o momento en que o galego fica excluído da categoría de lingua «nacional», de lingua «do Estado».

Se reparamos nesta cuestión é para denunciarmos a ilexitimidade da presentación da configuración do Estado español na súa forma actual dun xeito determinista, porfiando nunha interpretación da Idade Media como un proceso que conducía, necesariamente, á hexemonía de Castela, como moi ben denunciou Camilo Nogueira, ao indicar que esta representación nega a tradición romana, sueva, galega e portuguesa do occidente da Península, e oculta particularmente a Gallaecia como principal reino cristián ante Al-Ándalus. Mesmo que decidíssemos non ter en conta estes feitos históricos, habería que recoñecer, con Nogueira, que, fronte a un Estado español que no seu proceso de estruturación se identificou coa uniformización lingüística e cultural e considerou a eliminación da diversidade como un carácter necesario e garantía da institución estatal, durante os séculos XIX e XX, as nacións periféricas presentaron diferentes e lexítimas propostas políticas para construír un Estado plurinacional.

Índomos xa á cerna da proposta, o obxectivo principal que se nos vén de presentar é o de apostar por ampliar o número de persoas usuarias do catalán, do gale-

go e do éuscaro e non tentar reducir os do español, por ser este un camiño xa tri-pado e merado. Trátase, pois, desde a perspectiva galega que nos ocupa, de facer política lingüística desde fóra máis que desde dentro. É importante subliñarmos isto, non porque non sexa relevante que as persoas do Estado español coñezan máis linguas e saiban moito das súas veciñas, sobre todo naqueles casos en que existen ligazóns importantes, senón por conducirnos este pensamento a pensar no seu beneficio. Por outra parte, existe un xermolo inicial desta idea na presenza dos lectorados de galego no mundo e na súa inclusión tamén nas universidades do Estado español. A avaliación desta política levaríanos a constatar que é noutros lugares tamén cunha lingua diferente á oficial do Estado onde con máis fortuna realizan as súas tarefas, como podemos exemplificar co caso catalán.

Non me vou deter aquí a sinalar que si hai algúns espazos en que a política lingüística, a vontade individual de desenvolver unha determinada política lingüística, que tamén conta, logrou espazos «en vez de» e non só «ademaís de». Son espazos «en vez de» un proceso de alfabetización, de lectoescritura, en galego ou os espazos en que o galego, como modelo de lingua culta, serviu —e serve— como lingua vehicular en tantos núcleos de convivencia e inclúe neles as familias tradicionais. Existen eses espazos cando lemos en galego obras de autores e autoras de noso e tamén cando lemos traducións de obras da literatura universal a través da nosa lingua. Non o facemos «ademaís de», facémolo «en vez de», aínda que ese «en vez de», como é lóxico, non se constituía de maneira excluínte e nos deixe ler Delibes ou Gopegui en español. Vou subliñar, unicamente, que este cambio de perspectiva está a ser reclamado por un novo contexto de importantes intercambios e mobilidade e de forte presenza da inmigración ou do retorno dos e das emigrantes. Tamén, todo hai que dicilo, é un proceso que, como outros, viaxa a través doutros lugares do Estado para instalarse entre nós sen ter en conta especificidades de interese.

Existen, porén, desde a miña perspectiva, pezas chave imprescindíbeis para comezar —ou recomenzar, se o así preferirdes— a construír conxuntamente, colectivamente. A máis importante de todas elas é, sen dúbida, o recoñecemento da dialéctica do dominio e a oposición frontal a calquera desenvolvemento normativo que non se basee na súa superación. Comezo, pois, polo final da intervención de Ángel López García-Molins, un final distinto ao do resto do conxunto da súa intervención polo feito de incidir na enumeración das bases

prioritarias para a mudanza que se precisa, algo difícil de facer dun xeito non esquemático, como se as receitas puidesen cumprir ese papel, tal e como insiste a sociedade en solicitarnos.

Mais tamén é distinto polo feito de concederse agora, e eu concordo con esa concesión, un papel moito máis relevante ás persoas que ás institucións que conforman o Estado, algo que viaxa da man do recoñecemento do que teremos que convivir, independentemente da configuración política da que nos dotemos. Nesa liña, o feito de se consideraren linguas estatais importa, mais non significa tanto, non pode solucionar todo, pois mesmo países con linguas oficiais recoñecidas e amparadas institucionalmente usan outra de máis prestixio en diferentes contextos. Só abonda con pensarmos no caso irlandés ou acudirmos ao noso veciño Portugal para observarmos a primacía doutra lingua no ámbito universitario, mesmo para discutirmos, por exemplo, de didáctica da lingua. Ai, o inglés que nos borra dos mapas!

A cuestión é especialmente significativa no caso galego, pois, para alén de pertencermos ou non ao mesmo Estado, as tensións lingüísticas, os conflitos dos que logo falaremos, están aí, así como está a nosa problemática e absolutamente imprescindible relación co portugués, idioma oficial doutro Estado.

Con todo, o máis importante é o feito de falar nestas propostas de futuro no medio dunha viaxe da historia occidental en que se produce unha «lenta superación das diferenzas» e onde «teremos que nos resignar a convivir con ricos e pobres e coa existencia de homes e mulleres». Refírese o texto, claro está, ao feito cultural de sermos xulgados os seres humanos en función do xénero e non á obviedade do recoñecemento biolóxico da diferenza. Alúdese a este esquema para insistir na inadecuación de falar de conflito «aínda que o haxa, sempre que non resulte escandaloso». A comparación é adecuada, mais xustamente, desde a miña perspectiva, para afirmar o contrario do que se di: como non podemos resignarnos a vivir nun mundo onde existan cada vez máis pobres e onde os ricos sexan cada vez máis ricos, como non podemos resignarnos a vivir nun mundo onde se nos prexulgue por sermos homes ou mulleres, tampouco podemos formular os esteos daquilo que queremos ser partindo dunha situación de desigualdade que non acordamos previamente corrixir. Queremos falar de conflito, e definimos desa maneira esa situación de dominio, pois estamos a prol de rematar con todas as situacións de dominio, tamén coa lingüística, por apostarmos

por un mundo máis xusto, en que as palabras e os matices contén. Isto é, todo pode ter sentido, a convivencia, as cesións, o diálogo, se camiñarmos cara á desaparición do reduccionismo e da homoxeneización e, por tanto, se decidirmos construírnos conxuntamente para eliminar todas as situacións de violencia. E, quizais, moitos e moitas de nós, non só como mulleres, senón como persoas sensibilizadas, xulgamos que violencia e, por tanto, escándalo, son moitas cousas. Non debemos ficar na consideración de denominar así os feitos dramáticos que conducen á morte, senón que tamén temos que incluír a violencia diaria, a da vida cotiá, a que ás veces non se ve, a exercida coas palabras, cos decretos e coa derogación de decretos, coas leis. De non iren cara a aí as nosas avinzas, nada terá sentido, porque onde fixamos o escandaloso: na porcentaxe de uso da lingua propia na universidade?, no estigma que supón ser galegofalante e no seu recoñecemento por parte de tantas crianzas?, no roubo da lingua ás xeracións vindeiras?, na utilización pexorativa do termo «galego»?, no confinamento da nosa lingua ás letras?, no problema do centro comercial que impide que as súas empregadas usen o galego?

Todo o que veño de dicir está relacionado coa falta de factores causantes e co rexeitamento da historia, algo só xustificado se entendemos que ela nos determina. Mais cómpre explicarnos e coñecer que a partir do século XVI o Estado «español» comezou un lento proceso de esmagamento do «tetralingüismo» para impor o monolingüismo español. Afirmo isto sendo moi consciente da necesidade de insistir en non procurar as mudanzas teimando no franquismo ou no papel exercido polos Reis Católicos e si nos factores actuais: falta de esforzo, falta de referentes, falta de seguranza. Non teño vagar para desenvolver esta idea que está no cerne de moitas cuestións de interese.

Desde a miña perspectiva, non nos deben servir as explicacións baseadas nas «dinámicas reais da clase» para dar conta de como un grupo, nestas universidades mercantilizadas, impón o inglés como lingua de relación. O conxunto das universidades, en canto que institucións públicas e servizos públicos, son tamén Estado e tamén desenvolven políticas lingüísticas. A máis importante parece ser nestes momentos a de renderse aos intereses do mercado, a de deixar facer. Fronte a isto, o mundo da lingüística podería facer moito pola(s) lingua(s), podería fomentar un verdadeiro plurilingüismo e negarse á progresiva implantación do inglés como lingua da ciencia con carácter exclusivo..., e excluínste.

Porque a cuestión central non é a utilización do español como lingua ponte, aínda que isto tamén poida ser sometido a debate. Eses usos non terían ningún problema, moito máis entre nós, cunha tan gran similitude lingüística entre galego e español. O conflito principal deriva de non se recoñecer as diferenzas culturais, as distintas visións do mundo que se fan presentes na heteroxeneidade lingüística. Porque, de ser así, a vicepresidenta do Estado laiaríase publicamente do falecemento dun/dunha escritor/a galego/a, tamén pertencente ao Estado e tamén contributo universal.

Hoxe en día, disinto aí coas persoas que focalizan todo no Dereito, o problema da lingua non é de oficialidade, é de identidade. Podemos camiñar retroactivamente un momento e (re)presentar un futuríbel do pasado para nos situarmos no ano 2010 mais coa continuidade do goberno bipartito que deu orixe ao Decreto 124/2007. Daquela, a principal cuestión de debate lingüístico sería a redacción dun novo Estatuto en que se recollese a obriga de coñecemento do idioma. Pois desa obriga —positiva sen dúbida— non se derivaría automaticamente unha mudanza substancial no proceso de restitución lingüística, sobre todo de non ir acompañada da intervención decidida noutras fronteas, entre elas a educativa. Alén disto, aínda que non sempre o prestixio sexa a causa principal de que unha lingua se converta en dominante, a falta de prestixio si é un compoñente central de calquera lingua dominada.

De aí que nunha situación tan problemática como a actual, á disxuntiva de se preferimos ser máis galegos e galegas na Galiza ou seren máis galegos e galegas os españois e españolas no conxunto do Estado, só podemos responder que as dúas cousas e aínda máis, que o segundo non poderá ser sen o primeiro. Podíamos modificar este deseño binario que se nos propón, que todo o Estado coñeza (entenda e/ou lea, cando menos) as catro linguas «estatais» fronte a que cada lingua sexa a representante exclusiva do seu territorio, no sentido de combinarmos esa dupla vertente e comezarmos a traballar nela e apostar porque cada lingua sexa a representante principal (que non exclusiva) do seu territorio.